

KLENJÁNSZKY SAROLTA

Az 1956-os magyar forradalom és leverésének visszhangja a francia kommunista mozgalomban

A francia értelmiség számára – amely alatt elsősorban a baloldali értelmiséget értjük, hiszen a „jobboldali értelmiségi” az ötvenes évek Franciaországában köztudottan elszigetelt jelenség volt – 1956 végére nyilvánvalóvá vált, hogy a Francia Kommunista Párt (FKP), amely háromszázötvenezer taglétszámával¹ és közel ötmillió szavazóbázisával a második világháború óta a legjelentősebb politikai szervezet volt Franciaországban, válságba került. Nem kétséges az sem, hogy a dogmatikus Maurice Thorez által vezetett párt elszigetelődött a francia közvélemény előtt is. Ennek közvetlen előidézője az volt, hogy a vezetőség a Magyarországon októberben és novemberben lezajlott eseményekkel szemben a szovjet álláspontra helyezkedett: a felkelést fasiszta ellenforradalomnak bélyegezte, és feltétel nélkül támogatta mindkét szovjet beavatkozást. Mindez elmélyítette a francia baloldal válságát, amely a szocialista kormány algériai politikájának mind szembetűnőbb kudarca nyomán alakult ki.² A baloldali tábor szétforgácsolódása – bár azt a kortárs megfigyelők előre nem láthatták – két évvel később a IV. Köztársaság bukásához és de Gaulle hatalomra jutásához vezetett.

Milyen mély volt az FKP válsága 1956-ban, és mi volt abban a magyarországi események szerepe? Hogyan hatott a felkelés és leverése a párt vezetőségére, tagjaira, az „útitárs” értelmiségiekre? A kérdés megválaszolása voltaképpen megkerülhetetlen annak ismeretében, hogy a francia párt ez idő tájt a nemzetközi kommunista mozgalom egyik fő pillérét képezte. Nyugaton csak az Olasz Kommunista Pártéhoz mérhető, széles tömegbázissal rendelkező, jelentős befolyással bíró közvélemény-formáló értelmiségi körökre,³ s ugyanakkor az olasz párttól eltérően feltétel nélkül támogatta a szovjet politikát. Ez pedig elsőrendű kérdés volt Moszkva számára, ahol a francia kormányt fontos tárgyalópartnernek tekintették. Franciaország ugyanis gyarmatai és geopolitikai helyzete folytán még ebben az időszakban is vezető szerepet töltött be a nemzetközi politikai színtéren, és főképpen alkalmas volt az Egyesült Államok európai befolyásának ellensúlyozására.

¹ Az FKP 1946-ban, azaz közvetlenül a háború után még 814 215 tagot számlált, 1949-ben 550 100-t, majd a tagok száma az 1950-es évek elején stabilizálódott 330 000–350 000 körül. Courtois, Stéphane–Lazar, Marc: *Histoire du Parti communiste français*. Paris, 2000. (2e ed.), 461.

² Durieux, Claude: *Crise au sein du Parti communiste français*. Témoignage chrétien, t. 16. (1956) november 16.; Sartre, Jean-Paul: *Après Budapest, Sartre parle*. L'Express, t. 2. (1956) november 9.; Merleau-Ponty, Maurice: *Réforme ... ou maladie sénile du communisme*. L'Express, t. 2. (1956) november 23-i számának „La marche des idées” című mellékletében.

³ Lazar, Marc: *Maisons rouges. Les Partis communistes français et italien de la Libération à nos jours*. Paris, 1992. 308–309.

Nem vitatott, hogy 1956 törésvonalat jelentett a francia kommunizmus történetében. Az SZKP XX. kongresszusa és Hruscsov titkos beszéde, a lengyelországi és a magyarországi események együtt olyan hatalmas megrázkódtatást jelentettek a párt számára – a történések „sokkot” és „traumát” is emlegetnek⁴ –, hogy több évtized alatt sem volt képes feldolgozni. Ebben közrejátszott az is, hogy a szovjet blokkban lezajlott események egyes területeken – így elsősorban az ideológiai szférában – nem azonnal, hanem csak jelentős időeltolódással éreztették hatásukat.⁵ Az értelmiségiek nagy részének kiábrándulása a szovjet mintájú szocializmusból, amely a legnagyobb részt ütötte a francia kommunizmus felépítményén, hosszú távon felerősítette a többségében munkásszármazású és önálló gondolkodásra képtelen francia pártvezetőség konzervativizmusát, s ily módon kudarcra ítélte minden későbbi, a sztálini múlt feldolgozására s meghaladására irányuló kísérletet.⁶ Ugyanakkor az intelligencia leszakadása a párttól és eltávolodása a marxizmustól is időben elhúzódó folyamat volt. Noha számos értelmiségi már 1956-ban hátat fordított az FKP politikájának, a magyarországi események által indított lelkiismereti önvizsgálat másoknál csak évekkel később és újabb „incidensek” hatásától felerősítve⁷ vezetett el a szakításhoz. Az utolsó ilyen megrázkódtatást az 1968-as csehszlovákiai megszállás jelentette, amely a tizenkét évvel korábbihoz mérhető, tömeges tiltakozási hullámot váltott ki, távozásra bírva az ötvenhatban még a kommunizmus reformjában bízó értelmiségiek nagy részét.⁸

Miként a fentiekből is kitűnik, a magyarországi események hatása a Francia Kommunista Pártra nehezen mérhető, és a szűk, mindössze néhány éves intervallumra korlátozott vizsgálatok, közöttük a jelen tanulmány nem vállalkozhatnak a tárgyat kimerítő elemzésre. Az alábbi áttekintés csonka másfelől azért is, mert nem tér ki a francia párt mozgalomban felvállalt szerepére: noha 1956 törésvonal volt a nemzetközi kommunizmus és a francia párt történetében, nem hatott azonban valójában az FKP mozgalomban betöltött funkciójára, amelynek sarokköve még hosszú ideig a Szovjetunióval vállalt szolidaritás maradt.⁹

Az 1956 őszi „sokk” előzményei

A magyarországi események kisebb vihart kavartak volna a francia kommunista mozgalom soraiban, ha ez utóbbi 1953 után lépést tartott volna a szovjet politika irányváltásával, amelyről pedig kezdettől fogva első kézből szerezte értesüléseit.¹⁰ A sztálini múltjuk által

⁴ Így az FKP hivatalos történésze, Roger Martelli, éppúgy, miként a francia kommunizmus szakértőjeként elismert Marc Lazar. Martelli, Roger: *Le choc du 20ème congrès*. Paris, 1982.; Lazar, Marc: *Unité et crises des partis communistes ouest-européens 1947–1960*. Le Communisme, t. 11. (1991) no. 29–31. 30.

⁵ Kriegel, Annie: *Partis communistes occidentaux: le retour de l'histoire*. In: Pomian, Christophe–Kende, Pierre (dir): *1956, Varsovie–Budapest: la deuxième révolution d'octobre*. Paris, 1976. 133–135.

⁶ Courtois–Lazar: *Histoire du Parti communiste français*, 310–312.

⁷ Ilyen incidens volt többek között az 1961-ben kirobbanó „Casanova–Servin ügy”, amelynek keretében jónéhány, a pártvezetőséggel szembehelyezkedő és a hruscsovi politikával rokonszenvező értelmiségit zártak ki a pártból. Courtois–Lazar: *Histoire du Parti communiste français*, 328–331.

⁸ Grandsenne, Florence: *Les intellectuels français face aux crises du communisme. Réception et interprétation des mouvements et de leur répression (1956–1981)*. Doktori értekezés. Párizsi Politikatudományok Intézete, Kelet-Európai és Szovjet Posztgraduális Tanulmányok Tanszéke, 1998. 84.

⁹ Lazar, Marc: *Les crises internes des PC ouest-européens, 1944–1956*. Le Communisme, t. 12. (1992) no. 29–31.

¹⁰ Lazar, Marc: *Les PC français et italien et l'après-Staline*. Vingtième siècle, t. 7. (1990), no. 28. (octobre–décembre 1990); Lavau, Georges: *Les enfants de Barbe-Bleu et le cabinet sanglant: les*

kompromittált francia vezetők azonban három éven át következetesen ellenálltak a Kreml nyomásának. Nemcsak elhallgatták a párttagok előtt, illetőleg minimalizálták a Szovjetunióban és a blokk országaiban a liberalizálás szándékával hozott intézkedéseket; keserű pirulaként nyelték le a szovjet–jugoszláv kapcsolatok normalizálását 1955 májusában, mi több, fenntartották álláspontjukat, miszerint a Jugoszláviával szemben 1948-ban megfogalmazott kritikák alapvetően helyesek voltak,¹¹ hanem nyíltan figyelmeztették a szovjeteket, célozva a velük vállalt szolidaritás feltételekhez kötöttségére, ne merészkedjenek túl messzire a sztálini múlt felszámolásában.¹² Abbán bízva, hogy a Molotov vezette keményvonalasok előbb-utóbb magukhoz ragadják a hatalmat a Kremlben, nem módosítottak stratégiájukon az SZKP XX. kongresszusa után sem. Noha a békés egymás mellett élés elvét és a szocializmushoz vezető utak különbözőségét leszögező téziseket fenntartásokkal fogadták, ám Hruscsov zárt ülésen tartott felszólalását, amelyben felfedte a Sztálin által az utolsó években elkövetett bűnöket, a beszéd *Le Monde*-beli júniusi megjelenéséig sikerült eltitkolniuk a párttagok előtt. Röviddel a beszéd franciaországi nyilvánosságra kerülése után, amely érthető zavart keltett a kommunisták soraiban, azzal a kinyilvánított szándékkal küldtek delegációt Moszkvába, hogy a Sztálin személyi kultuszát megengedő körülmények „marxista elemzését” kérjék, miközben ellentmondásos módon kétségbe vonták a „burzsoá” lapokban közölt szöveg hitelességét, s arra a továbbiakban – még 1956 novemberében is – mint „Hruscsovnak tulajdonított beszámolóra” hivatkoztak. A francia pártküldöttségnek sikerült meggyőznie a Kreml vezetőit arról, hogy az adott körülmények nagyobb óvatosságot diktálnak. Az SZKP Központi Bizottsága által június 30-án elfogadott határozat¹³ jelentős visszavonulás volt a szovjet főtitkár februári beszédéhez képest, s nemcsak az FKP júliusban tartott XIV. kongresszusán elfogadott tézisek, hanem tágabban a poszt-sztálini konzervativizmus ideológiájának alapja lett.¹⁴ A vezetőség ezzel és további manőverekkel, például a születés-szabályozás ellen áprilisban indított figyelemelterelő kampánnyal, valamint a pártfegyelem szigorú alkalmazásával nemcsak mérsékelte a Sztálin-mítosz Szovjetunióbeli romba döntésének franciaországi visszhangját, hanem elejét vette annak, hogy a vasfüggöny túloldalán elharapódzó „revizionizmus” megfertőzze a pártot. Legfőképpen pedig elkerülte, hogy a Maurice Thorez főtitkár személyét övező kultusz – amely a többi nyugati kommunista párttal összehasonlításban egyedülálló volt – nyílt bírálat tárgyává legyen. Az FKP vezetői nem gyakoroltak önkritikát, s még kevésbé jött szóba azok rehabilitálása, akiket az előző években téves érvek alapján, például Tito pártolásának vádjával zártak ki a pártból. Noha az 1950-es évek első felében végrehajtott kizárások felülvizsgálatának követelésére már 1956 nyarán is volt példa,¹⁵ ez mégis csak a lengyelországi és a magyarországi események után vált szervezetté, mégpedig a párton belüli ellenzéki értelmiségiek körében.¹⁶

partis communistes français et italien et le refoulement du stalinisme. In: E. Pisier-Kouchner (dir.): *Les interprétations du stalinisme.* Paris, 1983. 109–126.

¹¹ A francia és a jugoszláv kommunisták polémiaja az ideológiai szembenálláson túl személyes ellentétekre volt visszavezethető. Fejtő, François: *The French Communist Party and the Crisis of International Communism.* Cambridge (Massachusetts, USA), 1967., különösen: 59–61.

¹² Wall, M. Irwin: *French Communism in the Era of Stalin: the question for unity and integration, 1942–1965.* Westport (Connecticut, USA), 1983., különösen: 203–218.

¹³ *L'Humanité* a határozatot július 3-án *Hogyan küzdötték le a Szovjetunióban Sztálin személyi kultuszát* címmel közölte. *L'Humanité*, t. 52. (1956) július 3.

¹⁴ Courtois–Lazar: *Histoire du Parti communiste français*, 306.

¹⁵ Grandseigne: *Les intellectuels français face aux crises du communisme*, 78–79.

¹⁶ Lásd például Dominique Desanti visszaemlékezését: Desanti, Dominique: *Ce que le siècle m'a dit.* Paris, 1998., különösen: 510–517.

Az FKP reakciója a magyarországi eseményekre és az események interpretációja

Az októberi felkelés kitörése készületlenül érte a francia kommunisták nagy részét, akik a pártsajtóban nem találkozhattak semmi arra utaló jellel, hogy forradalmi helyzet érlelődött volna Magyarországon; a Rajk László újratemetéséről, Farkas Mihály letartóztatásáról és Nagy Imre visszatéréséről beszámoló rövid hírek nélkülöztek mindenfajta kommentárt.¹⁷ Az újságok hallgatása egyértelműen a pártvezetés zavarát tükrözte: ez utóbbi, noha elítélte a magyar kormány reformereknek tett engedményeit, s különösképpen Rákosi Mátyás lemondását és az 1955-ben jobboldali elhajlással vádolt Nagy Imre visszahívását a Politikai Bizottságba,¹⁸ ám mindaddig nem kívánt nyilatkozni az eseményekről, amíg a Kreml nem foglalt világosan állást.¹⁹ Ez az óvatosság jellemezte mind a vezetőség, mind a sajtó magatartását október 23-a után is, s nagymértékben növelte a Budapesten zajló eseményekkel szemben értetlenül álló párttagok zavarodottságát. A Politikai Bizottság október 26-án előírta, hogy a párt napilapja, a *l'Humanité* és a többi sajtóorgánium Magyarországra vonatkozóan kizárólag a pozitív információkat közölje,²⁰ s noha a terjedelmet nem szabta meg, az messze alulmaradt az Algériáról és a szuezi válságról szóló tájékoztatásokénak, annak ellenére, hogy a magyarországi események október 25-e és 31-e között a napilap címloldalán szerepeltek.²¹ A lap a külföldi hírforrások között mindenekelőtt a szovjet TASSZ hírügynökség és a csehszlovák pártsajtó tudósításaiból, ritkábban a keletnémet, az albán s a román lapokból merített. A Központi Bizottság (ugyancsak a Politikai Bizottság 26-i ülésén hozott döntése értelmében²²) csak a november 2-án Párizsban rendezett és mintegy ötezer pártaktivistát vonzó nagygyűlésen hozta nyilvánosságra a magyarországi helyzetről alkotott véleményét, s azt csak a gyűlés általi „jóváhagyás”²³ után jelentette meg – az események jelentőségéhez mérten külön füzetben.²⁴ Mindez élesen elütött az addigi szokástól. A gyűlésen a Központi Bizottság nevében felszólaló Étienne Fajon, a Politikai Bizottság tagja, miután vázolta a párt nemzetközi helyzetéről vont mérlegét, cáfolta a vezetőséghez a pártsajtó hiányos és félrevezető tájékoztatása miatt érkezett kritikákat. Azzal érvelt, hogy a *l'Humanité* egyedül a „fontos és ellenőrzött” tények közlésére szorítkozik, amivel célja annak meg-

¹⁷ *L'Humanité*, t. 52. (1956) október 6., október 15. és október 24.

¹⁸ Rákosi lemondásának híre, amely az FKP kongresszusa kellős közepén érkezett meg, a vezetőségénél jóval kedvezőbb fogadtatásra talált volna a párt alapszerveiben. A párizsi magyar követség jelentése szerint a párttagok egy része azt remélte, s ezt éles vitákon kifejezésre is juttatta, hogy a Magyarországon felavatott politika érvényes Franciaországra is. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), KÜM Franciaország, XIX-J-1-k (Admin.), 1945–1965, 1956. aug. 31-i követi jelentés Rákosi lemondásának franciaországi visszhangjáról.

¹⁹ Sacker, Richard–Kelly, Michael: *The French Communist Party and Eastern Europe, 1944–1956*. Bern, 1999. 217.

²⁰ Francia Kommunista Párt Levéltára (a továbbiakban: FKL), Vezetőség archívuma, Politikai Bizottság 1956. október 26-i ülésén hozott határozatai, SEC. ADM. GP/AG 6ex.

²¹ Tocqueville, Olivier: „*L'HUMANITÉ*” *face au coup de Prague de 1948 et à la révolution hongroise de 1956*. Doktori értekezés. Párizsi Politikatudományok Intézete, 1980. október.

²² FKL, Vezetőség iratai, Politikai Bizottság 1956. október 26-i ülésén hozott határozatai, SEC. ADM. GP/AG 6ex.

²³ Az, hogy a határozatot a jelenlevők egyhangúlag s mindössze öt tartózkodással elfogadták, a pártvezetők manipulációjának is volt köszönhető: a tiltakozásuknak hangot adók ugyanis a szavazáskor a gyűléstermen kívül szorultak. Fejtő: *The French Communist Party and the Crisis of International Communism*, 77.

²⁴ *La situation internationale. Les événements de Pologne et de Hongrie. Allocution et rapport du Comité Central du Parti Communiste Français devant 5000 militants parisiens le 2 novembre 1956*. 31 o. Politikatudományi Intézet, MM/35/23.

előzése, hogy a magyar helyzetről szóló hamis és kétes eredetű információk bizonytalanságot szüljenek a munkások körében, s ekképpen megbomoljon a munkásosztály egysége.²⁵

A november 4-i szovjet intervenció végét vetett a pártvezetőség bizonytalankodásának: a Politikai Bizottság még aznap elfogadott határozatában megkönnyebbülését nyilvánította ki, amiért a magyar proletariátus felismerte az események ellenforradalmi jellegét, és „gyors feleszmélésében megalakított egy munkás- és parasztkormányt”, amely a szovjet hadsereg segítségét kérte a béke helyreállításához az országban.²⁶ Az FKP vezetősége nemcsak jogosnak ismerte el – s nagy valószínűséggel maga is bátorította²⁷ – a szovjet beavatkozást, mert „elfogadhatatlannak” tartotta volna, ha a Vörös Hadsereg „nem válaszolt volna a hívásra, amikor a magyar munkásosztály legkiválóbb fiait felkoncolták, felakasztották, nemtelenül megkínózták”.²⁸

Mindazonáltal az FKP hozzáállása az októberi eseményekhez kezdettől fogva nem hagyott kétséget. A *L'Humanité* felkelésről először részletesebben tudósító, október 25-i száma, amelynek fejléce „súlyos ellenforradalmi zendülés” bukásáról számolt be, habár tévedett, amikor a harcokról máris múlt időben beszélt – a lap további két ízben, 26-án és 29-én hirdette meg a konfliktus végét, tévedését mindkétszer utóbb korigálva –, viszont megadta az alaphangot a további magyarázatokhoz. Eszerint a tömegben kezdettől jelenlevő, a demokratizálás és a liberalizálás jelszavai mögé rejtőzött reakciós elemek a rendszer reformálásának követelésével szervezett békés demonstrációt arra használták, hogy megkíséreljék megdönteni a népi demokráciát s visszaállítani a kapitalista rendszert.²⁹ Azaz az FKP a poznaíni felkelés magyarázatára felállított imperialista összeesküvés-elméletét látta alátámasztva a magyarországi eseményekben. Érvelésével, amely szerint a nemzetközi reakció átfogó támadást indított a szocialista rendszer ellen, kihasználva az SZKP XX. kongresszusa után a hibák leleplezése miatt a blokk országaiban eluralkodó zűrzavart,³⁰ Hruscsovot tette felelőssé az eseményekért. Noha a francia párt elismerte, hogy Magyarországon Rákosi Mátyás és Gerő Ernő vezetése idején hibák csúsztak a szocialista politikába és gazdaságba, amelyek kijavítását csak megkésve s elégtelen módon hajtották végre, ami a tömegek jogos elégedetlenségéhez vezetett, ám „súlyos, antimarxista vétségnek”³¹ tartotta e tévedésekben látni a felkelés fő okát, s nem pedig az imperializmus ellentámadásában. Keményen kritizálta az eseményeknek az olasz kommunisták,³² illetőleg a Nagy Imre-kormány által adott értelmezését. A francia pártvezetés erőfeszítése, hogy felmentse Rákosit és Gerőt a vádak alól, mindenekelőtt önvédelmi gesztus volt,³³ s ez mind hangsúlyosabbá vált a Kádár-kormány konszolidációját követően, amikor a múltbeli tévedések legendyebb kritikája is háttérbe szorult.³⁴

²⁵ Uo. 27.

²⁶ *Après les événements de Hongrie. Déclaration du Bureau Politique du Parti Communiste Français. L'Humanité*, t. 52. (1956) november 5.

²⁷ Sacker–Kelly: *The French Communist Party and Eastern Europe*, 224.; Fejtő: *The French Communist Party and the Crisis of International Communism*, 74–75.

²⁸ *Après les événements de Hongrie*.

²⁹ *L'Humanité*, t. 52. (1956) október 25.

³⁰ Figures, Léo: *Sur les événements de Hongrie. Cahiers du Communisme*, t. 32. (1956) 11. 1127.

³¹ *La situation internationale*, 19.

³² Lazar: *Maisons rouges*, 96.

³³ A francia kommunisták szolidaritása az MDP volt vezetőivel a Kominternben eltöltött évek során szövődött személyes kapcsolatokon is nyugodott. Mielőtt még a két párt vezetőségének tagjaként találkoztak volna, Gerő egyike volt a francia párt bolsevizálását felügyelő s a főtitkár, Thorez mellett dolgozó Komintern-megbízottaknak. Lazar: *Maisons rouges*, 305.

³⁴ Sacker–Kelly: *The French Communist Party and Eastern Europe*, 220.

A Magyar Dolgozók Pártja vezetői által elkövetett, szubjektív hibák mellett adódtak – s egyben enyhítő körülményként szerepeltek – „objektív” nehézségek is: olyanok, amelyek óhatatlanul felmerültek a szocializmus építése során.³⁵ A párt értelmezésében a hibák azonban együttesen sem nőttek akkorává, hogy befolyásolják a szocializmus alapjainak kiépítését Magyarországon, s abból, hogy „nem mondtak ellent a rendszer általános sikerének”,³⁶ levonható volt a következtetés, miszerint csupán terepet kínáltak a külföldről támogatott volt birtokos osztályok és egyházi körök ellenforradalmi tevékenységéhez.³⁷

A vezetők s általában a pártsajtó hangsúlyozták, hogy a felkelőkhöz az első napokban csatlakozó munkások a reakció megtévesztésének estek áldozatul, s az „úgynevezett” munkástanácsok a reakció álcázására szolgáltak.³⁸ Azt megerősítendő, hogy a magyar nép a felkelésben nem vett részt, noha a hibák leleplezésétől demoralizálva eleinte nem is szegült szembe az ellenforradalmárokkal, november 4-e után minden figyelmüket a Kádár-kormány konszolidációjának és a belső rend gyorsütemű helyreállításának ismertetésére összpontosították, s legtöbbször elhallgatták, cáfolták vagy provokátorok számlájára írták az országszerte szervezett sztrájkokat.³⁹ André Stil, a *L'Humanité* november közepé tájt Budapestre érkezett tudósítója november 20-án megjelent cikkének címében arról tájékoztatót, hogy „Budapest sebein át újra mosolyogni kezd”.⁴⁰ Csakhogy a munkások részvétele a „munkáshatalom” ellen irányuló felkelésben alig volt elleplezhető, és a leginkább zavarba ejtette a kommunistákat és velük szimpatizálókat, akik az SZKP XX. kongresszusa óta érzékenyebbek voltak a vezetőik érvelésében felbukkanó inkohereus elemekre.⁴¹

A politikai kontextus. Algéria, Suez s a párizsi kommunista-ellenes megmozdulások „jótékony” hatása

Elismert tény, hogy a politikai kontextus, amely 1956 végén alapvetően az FKP-nak kedvezett, döntő módon közrejátszott a kommunisták és szövetségeseik magyarországi események feletti „zavarának” eloszlításában, s hozzájárult nemcsak a kommunista párt egységének összeforrasztásához, hanem a kommunista és szocialista alapszervek együttműködésén nyugvó népfrontos politika átmentéséhez is. Két nemzetközi és egy belpolitikai esemény nemcsak háttérbe szorította a magyar felkelést a francia közfigyelemben, hanem hitelt adott annak az érvelésnek, miszerint a felkelés nem volt egyéb fasiszta restaurációs kísérletnél.

³⁵ Ha tehát az FKP rehabilitálta Sztálin elméletét, amely szerint az osztályharc nemcsak hogy nem ér véget, de kiéleződik a szocializmus győzelme után, ezt azzal a megszorítással tette, hogy a formula egyedül a népi demokráciák esetében érvényes, amelyeknek társadalmi még csak a kapitalizmusból a szocializmusba átvezető szakaszban vannak. *La situation internationale*, 16–18.

³⁶ Stil, André: *Deux faits essentiels qui contribuent à expliquer les événements de Hongrie*. *L'Humanité*, t. 52. (1956) november 16.

³⁷ Biard, Roger: *L'épreuve hongroise*. *La Nouvelle critique*, t. 8. (1956) no. 12. 35.

³⁸ *L'Humanité*, t. 52. (1956) november 15. 3.

³⁹ A *L'Humanité* tudósítója, a Sztálin-díjas író, André Stil, majd a december elején Budapestre érkező Antoine Acquaviva által a *L'Humanité*-ben és a *Démocratie nouvelle* című folyóiratban jegyzett cikkek jól illusztrálják ezt a törekvést. A *Démocratie nouvelle* 1957. áprilisi számában, amelyet teljes egészében a magyarországi helyzetnek szentelt, többek között interjúk olvashatók Dobi Istvánnal, Nezvál Ferencsel, Kádárral.

⁴⁰ *L'Humanité*, t. 52. (1956) november 20. A cikk és szerzője, különösen a képmutató és fülsértő cím miatt, a kommunista párt ellen irányuló támadások céltáblájává lett. Stil később cáfolta, hogy a cím tőle származott volna. Desanti: *Ce que le siècle m'a dit*, 525.

⁴¹ Fejtő: *The French Communist Party and the Crisis of International Communism*, 13.

Az FKP propagandája kezdettől összekapcsolta a magyarországi eseményeket a kontinensen kívül zajló háborús konfliktusokkal, az észak-afrikai francia gyarmatokon kitört zavargásokkal és az algériai háborúval, amelyek alkalmat szolgáltattak a Guy Mollet kormány imperialista–kolonialista ambícióinak leleplezéséhez.⁴² Tudvalevő, hogy a párt a január elején még az ő támogatásával hatalomra jutott szocialista kormánycsapattól, az algériai háború elmélyülése okán már a nyár folyamán fokozatosan megvonta bizalmát. Izrael Egyiptom ellen október 29-én indított támadása s a közel egy héttel azt követő francia–angol katonai offenzíva nyomán a szuezi válság is teretekre került az előbbieket mellett.⁴³ A kommunista propaganda nem győzte hangsúlyozni, hogy valamennyi esemény, beleértve a magyar felkelést, egyetlen és egyazon konfliktus láncszemét képezte, az imperialista tábor agresszióját, amely nemcsak a szocialista világrendszer, a szocializmus és a nemzetek felszabadítása ellen tört, hanem a nemzetközi kapcsolatokban mutatkozó olvadás folyamatát kísérelte meg visszafordítani.⁴⁴ A szovjet beavatkozás Magyarországon és Egyiptomban eszerint nem mondott ellent a XX. kongresszuson meghirdetett békés egymás mellett élés doktrínájának, hanem, minthogy mindkét esetben nagyobb méretű háborús viszály kirobbanását előzte meg, épp ellenkezőleg, annak szörszerinti alkalmazása volt.⁴⁵

A fentieknél kétségkívül hihetőbben hangzott, s valóságalapja is volt annak, hogy a szocialista politikusok a magyarországi eseményeket használták fel a külpolitikai téren elszennvedett vereségeik elleplezésére. Szovjet-, illetve kommunistaellenes kampánnyal kísérelték meg elterelni a figyelmet a szuezi és az algériai háborúról, és a francia dolgozók számára részben e katonai konfliktusok által okozott súlyos gazdasági nehézségekről is.⁴⁶ Az FKP háborúellenes propagandája nem volt eredménytelen. Az algériai háború, amely számos francia családöt közvetlenül is sújtott, közvetve pedig alighanem az egész ország lakosságát érintette, nemcsak az értelmiségieket mozgósította nagyszámban, s sokan egyedül a kommunista pártban láttak reményt a konfliktus megoldására.⁴⁷ Ebből kifolyólag a kommunista képviselők a Nemzetgyűlésben a magyarországi eseményekről az algériai és a szuezi háborúra és gazdasági következményeikre próbálták terelni a vitát;⁴⁸ Duprat emlékeztető szavai az Algériában harcoló fiatal francia hadkötelezettekről s a szocialistákhoz intézett felhívása – „ha olyan nagyon szeretik a munkásokat, foglalkozzanak először a saját országukban élőkkel”⁴⁹ – feltételezhetően nem maradtak hatástalanok. A magyarországi felkelés eltiprása felett felháborodásuknak hangot adó (s ugyanakkor a gyarmati háborút támogató) „jobboldaliak” – akik közé tartoztak immár a szocialista vezetők is – és a kolonialista hábo-

⁴² A Politikai Bizottság már október 26-án hangsúlyozta, hogy a magyarországi eseményeket nemzetközi összefüggésben kell vizsgálni. November 10-én emlékeztetőként megerősítette, de december 12-én ismét szükségesnek látta visszatérni a kérdésre. FKL, Vezetőség archívuma, Politikai Bizottság 1956. október 26-i ülésen hozott határozatai, SEC. ADM. GP/AG 6ex; a november 20-i ülésen hozott határozatok, SEC. GP. 6ex-N^o430; december 12-i határozatok, SEC. GP. GV. 6ex-N^o440.

⁴³ A történész-író, Dominique Desanti írta: „November 5-től rossz modornak számított az FKP-ban, ha valaki Magyarországról beszélt, s nem pedig Suez miatt háborodott fel”. Desanti: *Ce que le siècle m'a dit*, 238.

⁴⁴ *L'Humanité*, t. 52. (1956) november 3.

⁴⁵ Besse, Guy: *Les événements de Budapest: Coexistence pacifique et lutte antifasciste*. France nouvelle, t. 11. (1956) no. 571.

⁴⁶ Courtade, Pierre: *La Hongrie, l'Égypte*. *L'Humanité*, t. 52. (1956) november 6. 3.; Courtade: *L'Égypte, la Hongrie*. *L'Humanité*, t. 52. (1956) november 10. 3.

⁴⁷ Lásd például az 1956-ban kommunista párttag Charles Fiterman visszaemlékezését: *Le commencement de la fin. 1956. Actes de colloque „Budapest 1956–1996”*, Luxembourg Palota, Párizs, 1996. október 28–29. 93.

⁴⁸ Erről a témáról lásd Kecskés D. Gusztáv tanulmányát folyóiratunk jelen számában (a szerk.)

⁴⁹ *Le Monde*, t. 13. (1956) december 19. 2.

rúk ellen tiltakozó (és a magyarországi szovjet intervenciót helyeslő) „baloldaliak” között pedig nemigen maradt hely azoknak, akik mindkét nagyhatalmi beavatkozást elítélték. A szembenálló két táborat egymástól elválasztó határvonal, ha lehet, még világosabban rajzolódott ki a november 4-i szovjet beavatkozás után, amikor az addig csupán verbális kommunistaellenes kirohanások fizikai erőszaktétellé fajultak.

Zavargások már november 5-én és 6-án is voltak elszórtan Párizsban és vidéken,⁵⁰ de a magyarországi szovjet intervenció keltette felháborodási hullám csak november 7-én öltött nagyobb méreteket, amikor a sztrájk valamennyi jelentősebb vidéki városra kiterjedt – többek között Bordeaux, Strasbourg, Marseille, Nizza, Lyon üzemeire. A különböző politikai és civil csoportosulások felhívását követve mintegy harmincezer ember gyűlt össze aznap Párizsban a Diadalívnél, hogy kifejezze szolidaritását a magyar néppel, és tiltakozzon a szovjet beavatkozás ellen. Ám egy párezer tüntetőt számláló csoport leszakadt a békésen demonstráló tömegeből, s ostrom alá vette az FKP és a *L'Humanité* székházát, súlyos károkat okozva az épületekben és berendezésükben. Három pártaktivista életét vesztette az utcai harcokban.⁵¹ Hasonló, bár enyhébb összetűzésekre került sor a kommunista befolyás alatt álló *Libération* székházánál, valamint az FKP vidéki központjaiban.

Az atrocitások, amelyekhez további szélsőséges kommunistaellenes megnyilvánulások is társultak, közöttük a kommunista párt feloszlatásának követelése, amelyet a függetlenek indítványoztak a Nemzetgyűlésben november 9-én,⁵² óriási jótéteményt jelentettek a magyar felkelés leverése után elszigetelődött FKP számára. Egyesekben az is felmerült, joggal, nem maga a kommunista vezetőség kezdeményezte-e az incidenseket provokátorai útján.⁵³ A kommunisták a pártjukat közvetlenül fenyegető veszély hatására összebb húzták soraiikat.⁵⁴ Jellemző, hogy november 7-én este a megtámadott pártház védelmére sietők között volt számos, a magyarországi szovjet beavatkozást elítélő párttag értelmiségi,⁵⁵ s ugyanakkor sokan öltönyben vagy estélyi ruhában érkeztek a szovjet nagykövetségről, ahol az Októberi Forradalom évfordulója alkalmából rendezett fogadáson vettek részt, s ahová szintén eljutott a támadás híre. Ez azt mutatja, a párt még mindig képes volt arra, hogy vészhelyzetben pillanatokon belül tömegeket mozgósítson.⁵⁶ Az összetűzéseknek áldozatul esett pártaktivisták temetése pedig újabb alkalmat nyújtott a kommunisták egymással vállalt szolidaritásának és a párt egységének demonstrálására.⁵⁷

A „fasiszta támadás” elfojtotta a párton belül a magyarországi eseményekkel kapcsolatosan hallható kritikus felhangokat, amelyek e válságos pillanatokban egyértelmű „árulásnak” minősültek.⁵⁸ Ezzel átmenetileg betömték az ideológiai repedést, amely amiatt tá-

⁵⁰ *Le Populaire*, t. 41. (1956) november 6.; *Le Monde*, t. 13. (1956) november 7. 3.

⁵¹ *Le Monde*, t. 13. (1956) november 8. 6.

⁵² *Le Monde*, t. 13. (1956) november 10.

⁵³ Fejtő: *The French Communist Party and the Crisis of International Communism*, 14.

⁵⁴ Desanti: *Ce que le siècle m'a dit*, 525.; Daix, Pierre: *J'ai cru au matin*. Paris, 1976. 365.

⁵⁵ Pierre Daix, FKP-tag, a *Nouvelle critique* és a *Lettres françaises* szerkesztőségeinek tagja írja: „aznap este [ti.: a pártház és a *L'Humanité* támadásának estéjén – K. S.] nem Sztálin bűneiről volt szó, sem a Budapesten kiömlött vérről, hanem a francia gyarmattartók bűneiről és a vérről, amit ők ontottak ki. [...] A vitakozók adtak arra, hogy az első sorokban legyenek a *L'Humanité* védelmében.” Daix, Pierre: *Les Hérétiques*. Paris, 1980. 196.

⁵⁶ Robrieux, Philippe: *Histoire intérieure du Parti Communiste*, t. 2.: 1945–1972. *De la Libération à l'avènement de Georges Marchais*. Paris, 1981. 309.

⁵⁷ *Morts pour la liberté*. *L'Humanité*, t. 52. (1956) november 16. 1.

⁵⁸ Ekként az értelmiségiek felügyeletével megbízott Jacques Chambaz árulással vádolhatta Claude Roy kommunista íróit, amiért az a fasiszta provokációk helyett a hibákra összpontosította figyel-

madt, hogy a vezetőség ignorálta a Sztálin és Rákosi által elkövetett hibákat.⁵⁹ Egyszeres-mind igazolták az FKP állásfoglalását, miszerint Magyarországon fasiszta restaurációs kísérletet buktattak meg. Ezt „bizonyította” az is, hogy frissen érkezett magyar emigránsok is részt vettek a párház ostromában.⁶⁰ „A párizsi fasiszta bandák megmutatták a magyar ellenforradalom valódi arcát”, hangoztatta Jacques Duclos, a Politikai Bizottság tagja a Központi Bizottság ülésén Ivryben.⁶¹ A *l'Humanité* virulens antifasiszta kampányt indított, amely a november 13-án tartott „fasizmus elleni akciónap” alkalmával tetőzött.⁶² A propaganda-hadjárat viszonylagos sikerét mutatja, hogy habár a lakosságnak csupán töredéke, a párttagságnak azonban a nagy többsége elhitte vagy legalábbis elfogadta a fasiszta összeküvésről adott magyarázatokat.⁶³ Ugyanakkor a kormány és a rendfenntartó erők atrocitásokkal szemben tanúsított passzivitása, mi több, miként az FKP hangsúlyozta, cinkosságuk a támadókkal⁶⁴ s az Októberi Forradalom évfordulójának megünneplését betiltó kormányrendelet megannyi érveléssel szolgáltak a pártnak ahhoz, hogy a korábbiánál is élesebben bírálja a szocialista vezetőket.⁶⁵

Zűrzavar a szakszervezeti mozgalomban

Az FKP háborúellenes propagandája összekapcsolódott a munkások gazdasági követeléseivel,⁶⁶ ismét aktualizálva Thorez-nek a dolgozó rétegek kapitalizmusban való elszegényedéséről szóló elméletét.⁶⁷ De sem ez, sem az antifasiszta kampány nem tudta teljesen háttérbe szorítani a magyarországi eseményeket a kommunista befolyás alatt álló CGT-ben. A szervezetek között a magyar felkeléssel kapcsolatosan megmutatkozó nagy véleménykülönbsége miatt a CGT országos irodája szükségesnek látta november 16-i határozatában⁶⁸ megerősíteni politikai semlegességét s tagszervezetei jogát, hogy önálló politikai álláspontot képviseljenek, ami első ízben fordult elő 1947 óta.⁶⁹

A párt vezetősége a határozatot jelentős, ám nem helyrehozhatatlan vereségként fogta fel. A Központi Bizottság, amely a pártsajtóval ellentétben kénytelen volt elismerni a kommunisták elszigetelődését a mozgalomban, azzal érvelt, hogy a francia munkások magyar társaikhoz hasonlóan hagyták magukat félrevezetni.⁷⁰ Egyes szervezetek – közöttük a bűntetőintézetek dolgozóinak szakszervezete – elítélték a szovjet beavatkozást, mások – így a pénzügyi és a könyvszakma dolgozói – a szovjet csapatok kivonását követelték, s számos

mét, s ily módon a burzsoázia oldalára állt. Fejtő: *The French Communist Party and the Crisis of International Communism*, 264.

⁵⁹ Daix: *Les Hérétiques du PCF*, 197.

⁶⁰ Biard, Roger: *L'épreuve hongroise*. Nouvelle critique, t. 8. (1956) december, 35–59.

⁶¹ FKL, Vezetőség archívuma, Központi Bizottság 1956. november 20–21-én Ivry-ben tartott ülése. Jacques Duclos felszólalása.

⁶² *L'Humanité*, t. 52. (1956) november 9–10–12–13.

⁶³ Lásd Charles Fiterman és Pierre Daix idevonatkozó észrevételeit. *Le commencement de la fin*, 95., 118.

⁶⁴ Garaudy, Roger: *Réponse à Sartre*. France nouvelle, t. 11. (1956) no. 570.

⁶⁵ FKL, Vezetőség archívuma, Politikai Bizottság 1956. november 20-i ülésen hozott határozatok, SEC. GP. 6ex-N°430.

⁶⁶ FKL, Vezetőség archívuma, Központi Bizottság 1956. november 20–21-én Ivry-ben tartott ülése, Léon Mauvais felszólalása. 140. sz. hangszalag.

⁶⁷ Sacker–Kelly: *The French Communist Party and Eastern Europe*, 239.

⁶⁸ *L'Humanité*, t. 52. (1956) november 15.

⁶⁹ Megjegyzésre érdemes, hogy a CGT például 1948-ban elítélte Titót.

⁷⁰ FKL, Vezetőség archívuma, Központi Bizottság 1956. november 20–21-én Ivry-ben tartott ülése, Léon Mauvais felszólalása. 140. sz. hangszalag.

más szervezet is kifejezte elégedetlenségét az országos iroda semleges álláspontjával.⁷¹ Még inkább intő jel volt, hogy a kohászatban és fémgyártásban dolgozók Szajna megyei CGT szervezete, amelyben a kommunisták pozíciója hagyományosan erős volt, szintén politikai semlegességet vállalt. A hasonlóképpen régóta kommunista befolyás alatt álló pedagógusok szakszervezetében a szovjet beavatkozás helyeslését tartalmazó indítványt csupán a tagok fele szavazta meg.⁷² A zűrzavar mindazonáltal nem tetőzött a mozgalomban. Az 1956-os veszteség, noha nem állapítható meg teljes pontossággal, legfeljebb tíz tagszervezetre korlátozódott, amelyek ekkor váltak ki a CGT-ből.

Az „FKP népének”⁷³ mozdulatlansága

Az FKP vezetősége a magyarországi események után egy emberként állt Thorez mellé, s hogyha akadtak is a főtitkárával ellenkező hangok, rövid úton elszigetelődtek, és nem kaptak nyilvánosságot. Így csak a későbbi visszaemlékezésekből, a Központi Bizottság üléseinek hangszalagjairól, hátrahagyott naplójegyzetekből tudható, hogy a vezetőség egyetlen értelmiségi tagjaként számon tartott Pierre Courtade feletteseinél jóval liberálisabb nézetet vallott a felkelésről, ami azonban nem gátolta meg abban, hogy hivatalosan a Politikai Bizottság állásfoglalását tegye magáévá. A hitében már a Rajk-per idején megingott kommunista újságíró – aki a *l'Humanité* külpolitikai rovata szerkesztőjeként maga is jelen volt a budapesti peren – 1953 után Hruscsov pártjára állt, s egyike lett azoknak, akik az SZKP XX. kongresszusa után kényelmetlen kérdéseket kezdtek feszegetni a Központi Bizottságban a sztálinizmusról és következményeiről a francia pártra nézve.⁷⁴ Az októberi felkelés után naplójában „intellektuális becstelenségnek” nevezte a magyarországi események tudatos, a fasiszta elemekre hangsúlyt tevő eltorzítását s a nyilvánvaló koholmányt a nemzetközi reakciók összeesküvéséről.⁷⁵ A Központi Bizottság 1956. november végi ülésén természetesen ennél visszafogottabban nyilatkozott: kitért a magyar sztálinista vezetés által elkövetett hibákra, amelyekben a felkelés fő okát látta, s az események óvatosabb, fentinel árnyaltabb megközelítését javasolta. A vezetőség többi tagja, Thorezzel az élen, keményen szembeszállt vele. Elsősorban nem a magyarországi eseményekhez fűzött kommentárért marasztalták el, hanem (mint az megszokott volt) a felszólalás formáját helytelenítették: ezúttal a „szerencsétlen szóhasználatot”, hogy Courtade a francia párt állítólagos „elszigeteltségéről” és a nemlétező „sztálinizmusról” beszélt.⁷⁶ A párt-, és tág értelemben a korszakra jellemző – a hidegháború kellős közepén –, hogy Courtade személyes véleményét nem szellőztette a párton kívül, s mint számosan az értelmiségiek közül, magáévá tette

⁷¹ Sacker–Kelly: *The French Communist Party and Eastern Europe*, 251; *Le Monde*, t. 13. (1956) november 18–19.

⁷² *Le Monde*, t. 13. (1956) november 23. 7., illetve december 2–3. 3.

⁷³ Kriegel, Annie: *Les communistes français 1920–1970*. Paris, 1985.

⁷⁴ Desanti: *Ce que le siècle m'a dit*, 502.

⁷⁵ Pierre Courtade 1957. január 22-én a következőket jegyezte be naplójába: „Tegnap A. S. [André Stil – K. S.], akinek szemére vetettem, hogy Maléterről azt írta, horthysta tiszt, amikor pedig egyike azon magyar tiszteknek, akiket a németek ellen vívott küzdelmükért a háborúban szovjet érdemrenddel tüntettek ki, elismerte, hogy ez igaz, de »tekintve, mit cselekedett azóta, a horthysta tiszt volta az, ami lényeges«. Azt hiszi hát, elhallgathatja a többit. Az intellektuális becstelenségről beszéltek általánosságban. Fölhívom a figyelmét e magatartás veszélyeire, mondom neki, hogy tíz éve még én is úgy gondolkodtam, mint ő, de ennek már vége, hiszek a morálban”. Pierre Courtade hagyatéka, Institut de Mémoire Éditoriale Contemporaine (IMEC), Párizs.

⁷⁶ FKL, Vezetőség archívuma, Központi Bizottság 1956. november 20–21-i ülése, 139–140. hangszalagok; *L'Humanité*, t. 52. (1956) november 22. 4.

a nézetet, miszerint a francia munkásosztály még nem elég „érett” arra, hogy megtudja az igazságot a Szovjetunióban és a népi demokráciákban közelmúltban történekről.⁷⁷

A novemberi kommunista- és szovjetellenes megnyilvánulások „jótékony” hatása mellett a pártpropaganda és a már október végén megkezdett s a november–december hónapokban fokozódó intenzitással végzett felvilágosító munka⁷⁸ is hozzájárult ahhoz, hogy a magyarországi események alapvetően nem gyakoroltak befolyást a párt alapszerveire. A taglétszám 1956 végén és 1957-ben nemcsak hogy nem csökkent, hanem tovább emelkedett.⁷⁹ A propaganda, a fent leírtak mellett, leleményesen apellált a francia lakosság németellenes érzelmeire, emlékeztetvén azt nemcsak Magyarország 1945 előtti fasiszta jellegére, hanem szerepvállalására Hitler oldalán a második világháborúban.⁸⁰ Emellett fölélesztette a munkásrétegek mélyen gyökerező burzsoá-ellenes és értelmiségi-ellenes reflexeit,⁸¹ amikor rámutatott, hogy a magyar felkelők, akiknek a francia burzsoá „szurkol”, és a kispolgári ideológia befolyása alatt álló értelmiségi vállalja fel ügyét, nem lehetnek mások, mint a kommunizmus ellenségei.

Ennek ellenére bizonyos, hogy a magyarországi események hatása hosszú távon a taglétszámban is megmutatkozott. Miként Marc Lazar is utal rá,⁸² a pártból évekkel később történő kilépések jelentős hányada az 1956-os események számlájára volt írható. És helyvaló Desanti megállapítása, miszerint a munkások és hivatali alkalmazottak a vezetőség politikája elleni tiltakozásuk kifejezéséül a párttagság felmondása helyett leggyakrabban csendes passzivitásba vonultak.⁸³ Arra vonatkozóan, hányan függesztették fel vagy hagyták abba pártbeli tevékenységüket 1956 után, a statisztikai táblázat nem ad felvilágosítást, így csupán a korabeli nem-kommunista napilapokból tájékozódhatunk, amelyek novemberben és decemberben a kommunista pártgyűlésekről való tömeges távolmaradásokról számoltak be.⁸⁴

A kommunista értelmiségiek tiltakozásai és a vezetőség reakciója

Az 1956-os őszi események és az FKP velük kapcsolatos állásfoglalásai nagyméretű tiltakozási hullámot váltottak ki a kommunista értelmiségiek körében, akiknek nagy része még az ellenállási mozgalom idején csatlakozott a párthoz. Sokan szakítottak ekkor a kommunista párttal, de azoknak a párthoz való viszonya is radikálisan megváltozott, akik a maradás mellett döntöttek: a párthoz való ragaszkodásuk nem volt többé feltétlen.⁸⁵ Azonban, miként Jean-François Sirinelli és Claude Lefort is felhívják rá a figyelmet, nem szabad túl-

⁷⁷ Courtade ekképpen állíthatta azt a magyarországi események után, „igazunk volt abban, hogy nem volt igazunk” [ti: nem mondtunk igazat – K. S.], amiért Edgar Morin önéletrajzi írásában élesen bírálta. Ld. Morin, Edgar: *Autocritique*. Paris, 1959. 120.

⁷⁸ FKL, Vezetőség archívuma, Politikai Bizottság 1956. november 20-i ülésen hozott határozatok, SEC. GP. 6ex-N^o430. Raymond Guyot a KB novemberi ülésén a külpolitikai helyzetről tartott beszámolójában, amelyben a magyarországi és a lengyelországi események szerepeltek főhelyen, felhívta a figyelmet arra, „le kell menni a pártszervezetekbe, beszélgetni kell, segíteni kell [a párttagoknak], hogy visszataláljanak az igazság ösvényére”. FKL, Vezetőség archívuma, Központi Bizottság 1956. november 20–21-i ülése, Raymond Guyot felszólalása, 138. hangszalag.

⁷⁹ Ezt mutatja a Philippe Buton által készített statisztikai elemzés. Lazar: *Maisons rouges*, 97.

⁸⁰ Stil, André: *Le sens des événements*. L’Humanité, t. 52. (1956) október 27.

⁸¹ Fejtő: *The French Communist Party and the Crisis of International Communism*, 80.

⁸² Lazar: *Maisons rouges*, 97.

⁸³ Desanti: *Ce que le siècle m’a dit*, 529.

⁸⁴ L’Express, t. 2. (1956) november 2. 6; Le Monde, t. 13. (1956) november 20. 4.

⁸⁵ Verdes-Leroux, Jeannine: *Au service du Parti. Le parti communiste, les intellectuels et la culture (1944–1956)*. Paris, 1983. 55.

becsülni e tiltakozások jelentőségét – sem a kommunizmus, sem a marxizmus vonatkozásában. Egyfelől a kommunista pártból való kilépés nem volt tömegesnek nevezhető, habár az előbbi évekhez képest kétségkívül példátlan méretű volt. Másfelől pedig a párttal szakítók közt sokan még igen hosszú ideig a marxista ideológia hatása alatt maradtak.⁸⁶

Az 1956-os hullám voltaképpen csak annak a kisugárzásnak az ismeretében értékelhető, amelyet a Szovjetunió és a közvetítője szerepében fellépő FKP ez idő tájt gyakorolt a francia értelmiségre. A Szovjetunió még mindig tekintélyes vonzerővel rendelkezett 1956-ban, az 1949-es koncepciók perék, az 1953-tól végrehajtott rehabilitálások és a koncentrációs táborok létének egyidejű kitudódása, valamint a szovjet–jugoszláv kapcsolatok normalizálása után és ellenére. A szocializmus illúziója Franciaországban – és általában nyugaton – nemcsak, ahogy François Furet írja, sikeresen „ellenállt a tények ismeretének”,⁸⁷ hanem még nőtt is a tudással, amely fokról-fokra mintegy immunizálta az értelmiségieket a szocializmusnak a vasfüggöny túloldalán feltárt hiányosságaival szemben.⁸⁸ A Sztálint ért éles kritika az SZKP XX. kongresszusán szintén nem vezetett a francia kommunista intelligencia kiábránduláshoz. Épp ellenkezőleg, sokakban reményt élesztett arra, hogy a szovjet vezetők nyomására előbb-utóbb sor kerül valamennyi kommunista párt mélyreható reformjára.⁸⁹ A kongresszus csak hosszútávon gyakorolt kijózanító hatást az értelmiségiekre, amely néhány hónappal később mutatkozott meg. A poznaíni és a magyarországi felkeléseket, amelyekben munkások lázadtak fel tömegesen a rendszer ellen, sokan már nem tudták a korábbi módon „racionalizálni”⁹⁰ annak érdekében, hogy érintetlenül őrizték meg a szocializmus mítoszát.⁹¹ 1956 őszén a morális megfontolások elkerülhetetlenül, de legalábbis sokak számára előtérbe kerültek.⁹²

Noha a tiltakozás csak a második magyarországi szovjet beavatkozást követően vált tömegessé, egyesek, nevezetesen Tristan Tzara és Victor Leduc már októberben bírálták a vezetőséget, amiért a pártsajtó nem kielégítő módon, illetőleg félretájékoztatta a híveket a lengyelországi és a magyarországi eseményekről.⁹³ Az október közepén magyarországi látogatásáról Párizsba visszatérő Tzara, miután a kommunista újságok elutasították, jobb híján a magyar Sajtóirodának számolt be az utazás során szerzett tapasztalatairól, külön hangsúllyal említve meg a Petőfi kör élharcos szerepét a demokratikus változások keresztülvitelében. Miután beszámolója egyes részletei megjelentek a francia polgári lapokban, az FKP hevesen tiltakozott a Sajtóirodánál a „szovjetellenes és kommunistaellenes hadjárat” miatt.⁹⁴ Az előbbihez hasonlóan elszigetelt, habár látványosabb gesztus volt Aimé Césaire

⁸⁶ Sirinelli, Jean-François: *Intellectuels et passions françaises. Manifestes et pétitions au 20ème siècle*. Paris, 1990. 307.; Lefort, Claude: *La complication. Retour sur le communisme*. Paris, 1999. 122.

⁸⁷ Furet, François: *Le passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au 20ème siècle*. Paris, 1995. 175.

⁸⁸ Daix: *Les hérétiques*, 310.

⁸⁹ Sirinelli: *Intellectuels et passions françaises*, 288.; Morin: *Autocritique*, 202.

⁹⁰ Edgar Morin alkalmazza a „racionalizálás” fogalmát ebben a kontextusban. *Le commencement de la fin*, 75.

⁹¹ Verdes-Leroux: *Au service du Parti*, 460.

⁹² Morin: *Autocritique*, 179.; Roy, Claude: *Il faut que les bouches s'ouvrent et les coeurs*. Le Monde, t. 13. (1956) november 1. 11.

⁹³ Cuénot, Alain: *L'engagement politique de Tristan Tzara de 1944 à 1963. Itinéraires et contacts de culture*, Paris, 2000. 49.

⁹⁴ Cuénot: *L'engagement politique de Tristan Tzara*, 50; Le Monde, t. 13. (1956) október 19. és 21.

író és martinique-i képviselő lemondása, aki a magyar felkelés kitörésének másnapján nyílt levélben értesítette Thorezt döntéséről és annak okairól.⁹⁵

November 4-e után megszorodtak a tiltakozások, amelyekhez sok esetben kommunista párttagok és „útitárs” értelmiségiek is csatlakoztak. A *France-Observateur* november 8-i számában megjelent petícióban huszonegy értelmiségi adott hangot felháborodásának a szovjet intervenció miatt, és aggodalmát fejezte ki a felkelésben részvett magyar írók sorsát illetően.⁹⁶ Az aláírók között négy párttag – az írók Claude Roy, Roger Vailland, Claude Morgan és a gimnáziumi történelemtanár Jacques-Francis Rolland – és számos útitárs – mint például Vercors, Sartre és Simone de Beauvoir, az író-házaspár Louis de Villefosse és Janine Boissounouse⁹⁷ – szerepelt. Bizonyítandó, hogy kezdeményezésük ellenére sem álltak át az imperializmus táborába, leszögezték: nem ismerik el a tiltakozás jogát azoknak, „akik hallgattak – ha nem épp tapsoltak –, amikor az Egyesült Államok vérbe fojtotta Guatemala kivívott szabadságát”, és „akik nem átallnak a »prágai puccsról« beszélni, akkor, amikor zajos örömeiket nyilvánítják a »szuezi puccs« miatt”.⁹⁸ Rolland az *Express*nek adott interjújában⁹⁹ még messzebbre ment, és élesen bírálta a vezetőség magatartását, rámutatva, hogy hazugságaikkal a magyar felkelésről nemcsak zavart keltenek a pártban, megbontva a pártegységet, de egyszersem lehetetlenné teszik az együttműködést a szocialistákkal, és a párt menthetetlenül elszigetelődik. A KB a november 21-i ülésen döntött Rolland kizárásáról; a petícióhoz nevét adó három másik kommunista csupán nyilvános megrovásban részesült. Néhány éven belül azorban mindhárman elhagyták a pártot.¹⁰⁰

A kommunista befolyás alatt álló Nemzeti Íróbizottság (*Conseil National des Écrivains*) november 7-én hosszú vita után, amelynek keretében egyfelől a Louis Aragon és Elsa Triolet mögé felsorakozó konzervatívok, másfelől a már említett Villefosse–Boissounouse házaspár által vezetett liberálisabb írók csaptak össze,¹⁰¹ határozatot fogadott el, amelyben Kádárhoz fordult.¹⁰² A bizottság tagjai elismerték, hogy nézeteltérés van közöttük a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, ám leszögezték, hogy ez nem tartja őket vissza attól, hogy a kultúra védelmének érdekében egyként kérjék a magyar kormányfőtől: „biztosítsa az emberiség kultúrája egy töredékét ápoló magyar írók és értelmiségiek jövőjét, és – bármilyen magatartást tanúsítottak is az eseményekben, s bármi volt fogalmuk a haza iránti kötelességről – vállaljon kezességet életükért, testi szabadságukért és erkölcsi érdekeikért”. Az óvatos hangvétel és a szovjet intervenció elítélésének elmaradása nagymértékben a konzervatív vonal győzelmét tükrözte.

⁹⁵ Césaire, Aimé: *Lettre à Maurice Thorez*. France-Observateur, t. 7. (1956) október 25.

⁹⁶ A petíció teljes szövegét közli: Sirinelli: *Intellectuels et passions françaises*, 289–291.

⁹⁷ Megjegyzésre érdemes, hogy a Villefosse–Boissounouse házaspár 1955-ben jelentette meg „Tavasza a Dunán” címmel az egy évvel korábban Magyarországon tett utazása élménybeszámolóját, amely még erősen a sztálini propaganda hatását tükrözi. Villefosse–Boissounouse: *Printemps sur la Danube*. Paris, 1955.

⁹⁸ Sirinelli: *Intellectuels et passions françaises*, 290.

⁹⁹ Rolland, Jacques-Francis: *Il faut choisir entre le socialisme et la terreur*. L'Express, t. 2. (1956) november 9.

¹⁰⁰ Claude Roy-t, aki a továbbiakban is makacsul szembeszegült a vezetőséggel – a *Temps modernes* januári számában például szemére vetette, hogy cinkos a kelet-európai országok lakosságainak elnyomásában –, 1957-ben egy évre, majd véglegesen kizárták a pártból. Morgan 1958-ban, Vailland 1959-ben nem újította fel párttagságát. Sacker–Kelly, *The French Communist Party and Eastern Europe*, 246. Claude Morgan 1957-ben leköszönt a Francia–Magyar Baráti Társaság főtítkári tiszttségéből is.

¹⁰¹ Fejtő, François: *Mémoires. De Budapest à Paris*. Paris, 1986. 247.

¹⁰² *Déclaration du C. N. E.*, Le Monde, t. 13. (1956) november 8.

A párt Központi Bizottsága november 20-i ülésén a tagoknak átadott s az aláírók száma után a „Tizek levele”¹⁰³ néven ismertté vált petícióban kommunista értelmiségiek – közöttük az író George Besson, Picasso, Marcel Cornu, az Aragon által vezetett *Lettres Françaises* művészeti rovatának felelőse és Francis Jourdain, aki a Francia–Szovjet Baráti Társaság elnöki tisztségét töltötte be¹⁰⁴ – felhívták a vezetőség figyelmét a párt egészében érezhető feszültségre. Állításuknak megfelelően a párttagok nyugtalansága a XX. kongresszus óta egyre fokozódott, minthogy nem megfelelő módon vagy félretájékoztatták őket, s a zűrzavar a lengyelországi és a magyarországi események után érte el tetőpontját. Megoldásul rendkívüli kongresszus összehívását követelték, ahol megtárgyalják a kommunistákat az utóbbi hetekben foglalkoztató problémákat. A vezetőség először megkísérelte rábírnai az aláírókat a petíció visszavonására. A feladatra kijelölt Laurent Casanova és George Cogniot egy-két, önkritikának aligha nevezhető nyilatkozattól eltekintve, nem járt eredménnyel.¹⁰⁵ A párt ezúttal nem indított fegyelmi eljárást, s mind a tíz párttag csak dorgálásban részesült.¹⁰⁶ A szankciók elmaradása ilyen mérvű fejelelemsértés után nagy újdonságnak számított, és mutatja a vezetőség rendkívüli zavarát a párt illusztris tagjainak tiltakozásával szemben.¹⁰⁷

Valamennyi értelmiségi hangsúlyt helyezett annak megerősítésére, hogy az események után sem veszítette hitét a szocializmusban és a Szovjetunióban. Különösen a november 7-i kommunistaellenes atrocitások után számosan érezték szükségét ilyenfajta hűségnyilatkozatnak.¹⁰⁸ A vezetőség mégis vehemens ellentámadást indított a KB november végi ülésén és a pártsajtó hasábjain. Az apellálók ellen emelt legsúlyosabb vádként paradox módon a „frakciózás” szerepelt, jóllehet a tiltakozások ez idő tájt még nem váltak szervezetté, s éppen ez jelentette legfőbb gyengeségüket. A párt alapvetően a kispolgári ideológia befolyásával magyarázta az értelmiségiek magatartását, rámutatva, hogy nem tanúsítottak megfelelő politikai és ideológiai szilárdságot – amit életkörülményeik és nevelésük igazolt –, s ebből kifolyólag a burzsoá média propagandájának hatása alá kerültek. És ez nem volt szokatlan: a pártot kívülről ért „reakciós” támadásokat törvényszerűen kísérték a belső szétzilálásra irányuló kísérletek.¹⁰⁹ Raymond Guyot, a párt Politikai Bizottságának tagja és Thorez cáfolták, hogy a pártban ne lenne lehetőség az eltérő vélemények ütköztetésére, és hangsúlyozták, az egyedüli korlát a pártfegyelem betartása: a munkásosztály érdekeinek hosszú távú képviselőjét s ekképpen a kommunista párt létjogosultságát fenyegetné, ha a párt átalakulna a magyar „Petőfi Kör leányvállalatává”.¹¹⁰ Ez utóbbi alatt azonban nemcsak a viták párton belüli elszabadulását értették, hanem a kritikák párton kívüli nyilvánossá tételét is; élesen elítélték, hogy az értelmiségiek a polgári lapokban tették közzé bírálatukat, mivel ily

¹⁰³ A levél teljes szövegét közli: Sirinelli: *Intellectuels et passions françaises*, 297–298.

¹⁰⁴ A petíciót a fent említettekén kívül aláírták: Dr. Harel, kutató a CNRS-ben, Hélène Parmelin író és festő, férje, Edouard Pignon, a professzor Paul Tillard, volt főhadnagy az ellenállókna és a pszichológus René Zazzo. A szöveg ihletői voltak Hélène Parmelin mellett Victor Leduc és a szenátor Jean Chaintron is, ám, miután már korábban is tiltakozásnak adtak hangot, jobbnak látták, ha nem rontják a levél hitelét aláírásukkal. Sacker–Kelly: *The French Communist Party and Eastern Europe*, 247.

¹⁰⁵ Sirinelli: *Intellectuels et passions françaises*, 299.

¹⁰⁶ *Réponse du C. C. à dix membres du parti*. *L'Humanité*, t. 52. (1956) november 24. 5.

¹⁰⁷ Daix: *J'ai cru au matin*, 197.

¹⁰⁸ Rolland, Jacques-Francis: *Il faut choisir entre le socialisme et la terreur*; Sartre: *Après Budapest, Sartre parle*. Claude Morgan a következőket nyilatkozta: „Ha veszély fenyegetné az FKP létét, kész volnék harcolni a védelméért”. *Le Monde*, t. 13. (1956) november 8. 7.

¹⁰⁹ Thorez, Maurice: *La force et l'unité du Parti*. *L'Humanité*, t. 52. (1956) november 15.

¹¹⁰ FKL, Vezetőség archívuma, a KB november 20–21-i ülése (Ivry), 138. hangszalag.

módon nemcsak fegyvelemsértést, hanem árulást követtek el.¹¹¹ A petíciók és nyilatkozatok, azzal, hogy jobb híján az olyan „burzsoá” lapokban jelentek meg, mint a *Le Monde*, a *France-Observateur*¹¹² vagy a *L'Express*¹¹³ – hiszen a kommunista lapok nem voltak hajlandók közölni őket –, eleve hitelüket veszítették a párt szemében. Thorez ismételten hangoztatta, ha valaki nem ért egyet a Politikai Bizottság döntésével, egyéni véleményét fenntarthatja, sőt előterjesztheti a vezetőségnek, mindössze azzal a feltétellel, hogy ellenkezés nélkül végrehajtsa a párthatározatot.¹¹⁴ A vezetőség krízishelyzetekben rendszerint a párt munkásirányítására tette a hangsúlyt: ezúttal Marcel Servin, a *l'Humanité* szerkesztője a vezetőikkel szembeszegülő értelmiségieket „termeszhangyákhöz” hasonlította, akik belülről rágják a pártot, és leszögezte: „Egy Jacques-Francis Rollanddal kevesebb a pártban és a több száz munkás és diák csatlakozása néhány nap óta [vagyis a november 7-i atrocitások óta], mindaz megerősíti sorainkat”.¹¹⁵

Kilépések és a párton belüli ellenzék szervezése

Kevesen döntöttek már közvetlenül a magyarországi szovjet beavatkozás után úgy, hogy távoznak, s sokaknak hosszabb időre, néhány hónapra, évre volt szükségük ahhoz, hogy rászánják magukat a párttal való szakításra. Az 1956-ot követő években bejelentett kilépéseket is számba véve, szembetűnő, hogy számos történész – közöttük Emmanuel Le Roy-Ladurie, Annie Kriegel, François Furet, Denis Richet, Alain Besançon –, ugyancsak sok író és irodalmár – a már említetteken kívül többek között Dominique Desanti, Max Gallo, François Maspéro – lépett ki a pártból. Hasonlóan cselekedtek a neves filozófusok, Pierre Fougeyrollas és Henri Lefebvre, akiket még később – 1960-ban – Jean-Toussaint Desanti is követett.¹¹⁶ Az utóbbiak jelentős szerepet vállaltak az 1956 utáni időszakban a marxizmus újragondolását és a sztálinizmustól való leválasztását célul kitűző filozófiai vállalkozásokban.¹¹⁷

Komoly veszteség érte a párt folyóiratait: 1957 végén az ideológiai fegyelem megszigorításának céljával kizárták a *Nouvelle critique* tizenhét tagú szerkesztőségéből Annie Kriegelt, Victor Leduc-t és a filozófus Lucien Sebagh-t, s őket követve Emile Bottigelli és Jean-Toussaint Desanti is benyújtotta lemondását.¹¹⁸ Henri Lefebvre már korábban leköszönt a szerkesztőségéből, s mások, köztük Pierre Daix, csupán névleg maradtak a lap munkatársai.¹¹⁹ A *Lettres françaises* irodalmi és művészeti folyóirat csak annak köszönhette életben maradását, hogy szerkesztősége a szovjet beavatkozás után egy címdalton elhelyezett

¹¹¹ Salini, Laurent: *Les conseillers*. La Nouvelle critique, t. 8. (1957) február, 38–55.

¹¹² A Claude Bourdet és Pierre Naville által vezetett lap a „harmadikutas” baloldali irányzathoz tartozott, s többek között olyan személyiségek publikáltak 1956-ban benne, mint Fejtő Ferenc és Gilles Martinet (aki maga is tagja volt a szerkesztőségnek).

¹¹³ A *L'Express* az „Új baloldal” fóruma volt.

¹¹⁴ FKL, Vezetőség archívuma, a KB november 20–21-i ülése (Ivry), 138. hangszalag.

¹¹⁵ Servin, Marcel: *Les termites et leurs alliés*. L'Humanité, t. 52. (1956) november 12.

¹¹⁶ Grandsenne: *Les intellectuels français face aux crises du communisme*, 91–92.; Desanti: *Ce que le siècle m'a dit*, 529.

¹¹⁷ Judt, Tony: *Marxism and the French Left. Studies in Labour and Politics in France, 1830–1981*. Oxford, 1986., különösen: 180–189. Fougeyrollas és Lefebvre tagjai lettek az Edgar Morin által 1956-ban alapított *Arguments* folyóirat szerkesztőségének, ahol többek között Fejtő Ferenc is dolgozott.

¹¹⁸ MOL, KÜM, Franciaország, 1945–1964, XIX-j-1-j (TÜK), 12. doboz, 1957. november 12-i követi jelentés.

¹¹⁹ Daix: *Les hérétiques*, 202.

nyilatkozatban közölte, nincsen véleményazonosság tagjai között a magyarországi eseményekkel kapcsolatosan.¹²⁰

Am a legnyilvánvalóbb veszteséget a „haladók” vagy más néven „útítársak” párttól való tömeges elfordulása jelentette. Ők folyóiratok szerkesztőségeiben és értelmiségi, valamint tömegszervezetek tagjaként s gyakorta vezetőségekben helyet foglalva erősítették a kommunisták befolyását, annál hatékonyabban, hogy nem voltak tagjai a pártnak.¹²¹ François Mauriac már november 6-án leköszönt a Francia–Szovjet Baráti Társaság elnöki tisztségéből, s hamarosan követte őt Sartre – aki ugyanakkor, akárcsak Vercors, megtartotta tagságát az Íróbizottságban és a Békemozgalomban.¹²² Vercors-ral és Stanislas Fumet-vel szemben, akik szintén már novemberben lemondtak az Íróbizottság elnöki, illetőleg alelnöki székéből, néhány író még ekkor sem látta reménytelennek harcolni azért, hogy a szervezet határozottan állást foglaljon a szovjet beavatkozással szemben. Öten – Louis de Vilefosse, Michel Leiris, Jean Rousselot, Jeannine Bouissonouse, André Spire – az Íróbizottság 1957. január 12-re összehívott rendkívüli közgyűlésén indítványt nyújtottak be, amelyben erélyesen tiltakoztak a magyar népet és értelmiséget ért agresszió ellen, és külön hangsúlyval emelték az írók közötti, nem sokkal korábban végrehajtott letartóztatásokat. Miután a gyűlés az indítványt Aragon és Triolet nyomására elutasította – Aragon szemére vetette az íróknak, hogy „nem kellene politizálniuk” –, hárman (Vilefosse, Bouissonouse és Spire) már másnap benyújtották lemondásukat.¹²³ Louis Martin-Chauffier, aki januárban mondta fel tagságát az Íróbizottságban, 1957 decemberében huszonkettő író társával, közöttük jó néhány volt párttaggal és útítárral, megalapította az „Írók az igazságért” egyesületet.¹²⁴

A vezetőség mindazonáltal bízott abban, hogy az érzelmek idővel csillapodnak, és sokan az értelmiségiek közül revideálják párttal szembeni állásfoglalásukat. Erre engedett következtetni az olyanfajta ambivalens magatartás, mint amelyet Sartre is tanúsított: noha a szovjet beavatkozás feletti felháborodásában kijelentette, minden kapcsolatot megszakít a szovjet írókkal, és a jövőben nem tartja lehetségesnek az együttműködést a francia párttal, ám ugyanazon nyilatkozatában Hruscovot tette felelőssé a magyarok tragédiájáért, amivel a kommunista vezetők nézetét támogatta.¹²⁵ Sartre egyébiránt fokozatosan valóban megengyhült, s már 1957 nyarán újra felvette a kapcsolatot az FKP-val.¹²⁶

A PB 1956. november 12-i ülésén, amelyen az értelmiségiek között az utóbbi időszak eseményei által felvetett problémák szerepeltek a napirenden, döntést hoztak nemcsak az intelligencia körében folytatandó ideológiai kampánnyal kapcsolatosan, hanem konkrét intézkedések foganatosításáról is.¹²⁷ E kisebb, főként szervezési módosításokkal kívánták megelőzni a jövőben a frakciózást és szigorítani a kommunista értelmiségiek központi ellenőrzését, még inkább alárendelve őket az apparátusnak. Ennek ellenére a párttagok egy szűk köre, amelynek magját a fent idézett „Tizek levelének” aláírói – Victor Leduc, Hélène Parmelin, Edouard Pignon, a szenátor Jean Chaintron, Claude Morgan és Paul Tillard – alkották, s hozzájuk csatlakozott Jean-Pierre Vernant, Robert Brécy, a *Cahiers du Commu-*

¹²⁰ A nyilatkozat fáradságos munkával elért kompromisszum volt. Szövegéről a főszerkesztő, Aragon nevében Pierre Daix tárgyalt külön-külön a vezetőség minden egyes tagjával. Daix: *J'ai cru au matin*, 367.

¹²¹ Lefort: *La Complication*, különösen: 125–130.

¹²² Grandsenne: *Les intellectuels français face aux crises du communisme*, 93.

¹²³ Sacker–Kelly: *The French Communist Party and Eastern Europe*, 249.

¹²⁴ Grandsenne: *Les intellectuels français face aux crises du communisme*, 92.

¹²⁵ Sartre: *Après Budapest, Sartre parle*.

¹²⁶ Fejtő: *Mémoires*, 147.; Daix: *Les hérétiques*, 200.

¹²⁷ FKL, Vezetőség archívuma, PB 1956. november 12-i ülésének határozatai, SEC. GP. GV. N°431.

nisme főszerkesztője, Yves Cachin és Dominique Desanti,¹²⁸ megkísérelt létrehozni egy párton belüli ellenzéki csoportot.¹²⁹ A következő néhány évben több, elsősorban a kommunista párttagok között terjesztésre szánt lap szerkesztésével léptek színre,¹³⁰ s voltaképp erőfeszítéseiknek volt köszönhető, hogy csakugyan megszületett egy többé-kevésbé szervezett kommunista ellenzék, amely a pártélet demokratizálását próbálta, szerény eszközökkel, előremozdítani. Igaz, tevékenysége mindvégig erősen korlátozott maradt, s a későbbiekben sem tudott frakcióvá fejlődni: az algériai háború folytatódása és de Gaulle hatalomra jutása folytán ugyan jelentősen felduzzadt, ám az apró ellenzéki csoportok nem hangolták össze tevékenységüket a továbbiakban sem.¹³¹

A kommunisták és a haladó értelmiségiek közötti együttműködés megbomlása különösen súlyos zavart okozott a Békemozgalomban,¹³² ahol az előbbiek mindenáron meg kívánták akadályozni, az utóbbiak pedig, ellenkezőleg, szorgalmazták, hogy a magyarországi szovjet beavatkozást elítélő hivatalos állásfoglalás szülessen.¹³³ November 5-én a Béke Világtanács tagjai nem tudtak megegyezésre jutni a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, ezért az ENSZ-hez fordultak. Két nappal később a mozgalom francia irodája nyilatkozatot adott ki, amelyben a tagjai között mutatkozó véleménykülönbség közlésére szorítkozott, ezzel azonban jelentős mértékben tovább izzította a vitát.¹³⁴ Az iroda néhány tagja – Sartre, Vercors, Gérard és Anne Philippe¹³⁵ – fellebbezett a világos állásfoglalás elmaradása miatt. A kommunisták nagyfokú elszigetelődését mutatja, hogy végül mind a nemzetközi vezetőség, amelyben a franciák igen nagy súllyal szerepeltek, mind a francia országos iroda a szovjet csapatok Magyarországról való kivonására és a magyar szuverenitás teljes mértékű gyakorlásának biztosítására vonatkozó követelést tartalmazó határozatot fogadott el.¹³⁶ A francia kommunisták csak kitarító kardoskodással tudták elérni, és sikerükként könyvelték el, hogy a november 19-i helsinki nyilatkozat a csapatkivonást a szovjet és a ma-

¹²⁸ Desanti például jó baráti viszonyban volt Losonczy Gézával, akitől 1956 szeptemberében részletesen is értesült a magyarországi helyzetről. Desanti: *Ce que le siècle m'a dit*, 521.

¹²⁹ Desanti: *Ce que le siècle m'a dit*, különösen: 523–529.

¹³⁰ A csoport 1956 decemberében jelentette meg első lapját, amelynek címe, *Étincelle* [Szikra], utalt Lenin újságjára, az *Iszkrára*, s amelynek alcíme a következő volt: „Az FKP demokratikus és forradalmi talpra állásáért”. (Fejtő Ferenc szerint a lap első száma már szeptemberben, azaz még a forradalom előtt megjelent. Vö.: Fejtő: *The French Communist Party and the Crisis of International Communism*, 78.) Az újság 1957 májusában egyesült az 1956 márciusában – az SZKP XX. kongresszusa után – alapított és trockista befolyás alatt álló *Tribune de discussion*-nal. Az *Étincelle* szerkesztői 1958-ban még megjelentették a *Voies nouvelles*-t [Új utak], amely azonban alig egy éves fennállás után megszűnt. Dreyfus, Michel: *PCF, crises et dissidences: de 1920 à nos jours*. Bruxelles, 1989., különösen: 121–131.

¹³¹ Dreyfus: *PCF*, 121–131.; Sirinelli: *Intellectuels et passions françaises*, 303.

¹³² Csak kevesen léptek ki a mozgalomból a magyarországi események után. A nevesebbek között megemlíthető Jean-Marie Domenach, Jean Cassou, Anne és Gérard Philippe. Sacker–Kelly, *The French Communist Party and Eastern Europe*, 249.

¹³³ FKL, Vezetőség archívuma, KB 1956. november 20–21-i ülése (Ivry), Laurent Casanova felszólalása, 147. hangszalag.

¹³⁴ Békemozgalom Levéltára, Saint-Denis (a továbbiakban: BL), 170-J-17, Békemozgalom Francia Országos Irodájának 1956. november 7-i nyilatkozata; *Le Combat pour la paix*, t. 6. (1956) no. 97; 1966-ban belső használatra készített jelentés a Békemozgalom 1956. évi tevékenységéről.

¹³⁵ Továbbá: Weill-Halle és Bourignon professzorok, valamint François Rosay. Sacker–Kelly: *The French Communist Party and Eastern Europe*, 249.

¹³⁶ 1956. november 19-i Helsinki nyilatkozat, *Le Combat pour la paix*, t. 6. (1956) no. 97; Francia Országos Békeiroda 1956. december 15-i nyilatkozata, *Bulletin du Conseil mondial de la paix*, t. 7. (1956) december 15. 5.

gyar kormányok közötti megegyezéstől tette függővé.¹³⁷ Bizonyos, hogy a magyarországi események is nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a békemozgalom több hónapra szinte teljesen megbénult, és a háború elleni mozgósítás nagymértékben erejét veszítette.¹³⁸

Hasonló problémákkal küszködtek a kommunisták a többi tömegszervezetben, köztük a diákegyesületekben, azonban ezek a problémák régebb keletűek voltak, s a párt számára már a magyarországi események előtt is nehézséget jelentett a tagtoborzás a fiatalok körében.¹³⁹

Látható, hogy az 1956-os magyarországi események alapján nem rendítették meg a francia kommunista mozgalmat. Az alapszervekben és a szakszervezeti mozgalomban okozott zavar, a kommunista vezetők jóslatát igazolva, átmenetinek bizonyult. A bel- és külpolitikai tényezők is hozzájárultak ahhoz, hogy a megtorpanás nem befolyásolta sem a párt beágyazottságát a francia társadalom alsó- és középrétegeiben – a párttagság egy részének ez idő tájt érzékelhető elhidegülését alapvetően a gaullizmus növekvő vonzereje és a kommunista vezetés Algériával kapcsolatos álláspontjának határozatlansága magyarázta –, sem a pártpolitika irányvonalát. Az SZKP XX. kongresszusa, a poznańi felkelés és a magyarországi események hatása következképp elsősorban az ideológia terén volt jelentős. 1956 a marxista vulgáta két legfontosabb alapelve, a proletárdiktatúra és a proletár internacionalizmus revíziójához vezetett, amire elsősorban már a párton kívül került sor azoknak a filozófus–történészeknek a közreműködésével, akik az 1956-os események után léptek ki onnan.

Mindazonáltal nem lenne helyes alábecsülni azokat a nehézségeket sem, amelyekkel a francia kommunisták a magyar forradalom leverése és a pártvezetés velük kapcsolatos állásfoglalása folytán találták szembe magukat, amikor a közvélemény egységesen ellenük fordult. Az FKP 1957 júniusában és novemberében Budapestre érkező delegációi küldetésének részét képezte a Magyarországról szóló pártpropagandához való minél szélesebb körű adatgyűjtés – azon túl, hogy tájékoztottak a magyar vezetők szándékairól, és látogatásukkal erősíteni kívánták a kommunista mozgalom egységét –, s levéltári forrásokból tudható, hogy igen elégedetlenek voltak a segítséggel, amelyet a belpolitikai problémák által lefoglalt Kádár-kormány nyújtott nekik e téren.¹⁴⁰

¹³⁷ FKL, Vezetőség archívuma, KB 1956. november 20–21-i ülése (Ivry), Laurent Casanova felszólalása, 147. hangszalag.

¹³⁸ FKL, Vezetőség archívuma, KB 1957. február 14–15-i ülése (Ivry sur Seine), Laurent Casanova felszólalása, 152. hangszalag; BL 170-J-17, 1966-ban belső használatra készített jelentés a Békemozgalom 1956. évi tevékenységéről.

¹³⁹ L'Express, t. 2. (1956) november 9. 12.

¹⁴⁰ FKL, Fond Raymond Guyot, Nemzetközi kapcsolatok, B III–II. Dosszié, Magyarország. Raymond Guyot felszólalása a KB 1957. július 3–4-i ülésén; I/III/1958, Raymond Guyot KB tagjai részére készített beszámolója. Magyarország egyébiránt még 1958-ban is érzékeny téma volt, ekkor azonban a pártsajtó jobbnak látta kerülni említését. Courtade, a L'Humanité külpolitikai rovatának szerkesztője leplezetlen őszinteséggel nyilatkozta a magyar követnek, hogy a magyarok „fantasztikus nagy nehézséget” jelentettek 1956-ban, amelyekbe „minduntalan beleütköznek”, s hogy a közelgő magyarországi választásokról csak akkor fognak „két sornál többet közölni”, ha 80%-os kormánytöbbség jön létre, amely a franciák szemével is „reális eredmény”. MOL, KÜM, Franciaország 1945–1964, XIX-J-1-k (Admin.), 1958. november 17-i követi jelentés.

SAROLTA KLENJÁNSZKY

Reactions to the 1956 Hungarian Revolution and its Suppression in the French Communist Movement

In 1956, the French Communist Party was a significant political force in both internal politics and the international communist movement. The question arises: how did the Hungarian events influence the internal and foreign policy of the party? The paper describes the role the Hungarian revolution played in the isolation of the party on the political stage and in its internal crisis.

The reaction of the party leadership and the communist press were the direct causes of the confusion spreading from November 1956 in the basic party organizations and the trade unions as well as of the large scale protest campaign of intellectuals. The disorder was reduced by other events, for example the Algerian war, the Suez Crisis and the anti-communist atrocities in Paris on November 7. The FCP made use of this political context to divert public attention from the Hungarian revolution and to substantiate the party's interpretation of it at the same time.

The FCP's losses in 1956 in the trade unions (especially in the communist-influenced CGT) and the party membership were significant. The protest wave within communist intellectual circles against the second Soviet intervention in Hungary is well known and thoroughly researched. A brief survey of this clearly shows that these protests were in fact of little significance and the effects of 1956 on the intelligentsia were manifested in the long run only.